

Domače zgodbe v gibljivih slikah

Gorazd Trušnovec

V sodelovanju z RTV Slovenija bo med 12. in 26. februarjem na sporedu mini retrospektiva devetih slovenskih celovečerc, posnetih po literarnih predlogih. Ah, slovenski film. Ah, se ena slovenska zgodba. Mar res? Ob lanskem praznovanju stoletnice domačega filma se teh ni omenjalo: še več, mnogi od njih so kljub svoji kakovosti v javni zavesti že leta porinjeni v tisto megljeno kategorijo »slovenskega filma« – kategorijo, katere polnkrvnost je treba vedno znova dokazovati in katere heterogenost kljub svojim omejitvam dokazujejo tudi adaptacije slovenskih literarnih del. Kaj nam njihove fabule sporočajo o nas in kaj so pri tem zamočale?

Film *Jara gospoda* (1953) je izmed petih slovenskih celovečerc, ki so bili posneti po koncu druge svetovne vojne, kar tretji zapored, ki je nastal po literarni predlogi; pred *Jankom Kernikom*, ki ga je ob stoletnici rojstva ekraniziral **Bojan Stupica**, sta bila tega deležna **Josip Vandot** (*Kekec*) in **Ivan Potrč** (*Svet na Kajzarju*). Filmu se sicer pozna, da je bil režiser, scenarist in glavni igralec renomiran gledališčnik, obenem pa najde prav ta njegova statična in stilizirana teatralnost svoj raison tako v času, v katerega je zgodba postavljena (1908), kot v času, ko se je lahko le skozi na videz benigno zgodbo o meščanski dekadenci povedalo tisto, česar se leta 1953 ni dalo povedati naravnost in kar pravzaprav velja še danes. In sicer, da »za eno gospodo zmeraj pride druga« in da je svet samo teater, v katerem se samo menjujejo igralci, vloge pa ostajajo iste – tudi vloge pritlehne jare gospode.

Ze dve leti in samo eno vno pozneje je s prvimi slovenskim omnibusom, s *Tremi zgodbami* (1955), nastopila nova generacija. Ali kot pravi **Jane Kavčič**, avtor uvodnih *Splavljavcev*: »Ciril Kosmač je bil tedaj umetniški vodja programskega oddelka Triglava filma in je devetim potencialnim režiserjem poslal nalogo, naj napiše vsak svojo zgodbo, in na podlagi tega, kar je dobil, je ugotovil, da bi lahko namesto več filmov naredili en omnibus, kar je bilo takrat v modi. Tako je izbral mene, **Igorja Pretnarja**, ki je prav takrat prišel iz Moskve, ter **Franceta Kosmača**, ki smo priredili Ingoliča, Kranjca in Prežihna. »Voda, nosilka življenja, ga v *Treh zgodbah* odnaša in njen tok je nepovraten. Film pomeni začetek neorealizma oziroma njegov poetični odmev pri nas, trije debitanti pasu go posneli tudi kot izziv ob številnih komercialnih koprodukcijah – in tako se je pri nas pravzaprav rodil avtorski film.

Prav ta »avtorski« film je bil v času *Samorastnikov* (1963) na svojem vrhuncu, tako v tujini kot pri nas, tako da je **Igor Pretnar**, sicer Eisensteinov učencec, pravzaprav preseneten z izbiro **Prežihovega Voranca** za svojo predlogo. Vendar pa je iz njega potegnili kar največ in poleg Presečnikove Mete iz *Cvetja in jeseni* (1973) ustvarili še eno mitsko Meto slovenskega filma, bajtarsko Meto, simbol mučniške matere, ki se sama zoperstavi patriarhalnim krivicam in v imenu svojih otrok samorastnikov, prenese vse, od izobčenja do mučenja. Film je poln mraza, surovega nasilja, neuklonljive strasti, trpke zemlje in krvi. To bi lahko zapisali tudi za *Pustoto* (1982), ki jo je po opusu magnumu **Vladimirja Kavčiča** posnel **Jože Gale**, avtor treh Kekecev. *Pustota* je postavljena v čas kuge, lakote in vojske oziroma v čas kravato zadušenega kmečkega punta na Tolminskem leta 1713, označuje pa planjavo, na katero se zateče Grogovčeva družina, ki je v nemirih izgubila vse razen življenja. Puntarji

vztrajajo in kljub nečloveškemu trpljenju poskrbijo, da življenje teče dalje.

Črna orhideja (1989) je osrednji film med petimi priredbami klasičnih tekstov, ki jih je **Matjaž Klopčič** posnel za slovensko televizijo med letoma 1977 (*Zadnja šolska naloga*) in 1996 (*Triptih Agate Schwarzkobler*). Seveda gre za novelo iz *Strahu in poguma* **Edvarda Kocheka**, novelo o ljubezni in smrti, izdaji in likvidaciji, ki ji velja posvetiti pozornost že zaradi Klopčičevih prijemov, ki so osredotočeni na etične dileme sredi akcije in ki naredijo tesnobno še tako odprto prostor prelestnih slovenskih hribov in gozdov. Mimogrede, vedno provokativni Boštjan Hladnik je že leta 1951, napol amatersko in napol v ilegali, začel priprave na ekranizacijo, vendar je od snemanja odstopil, ker je postalo prenevarno.

V čas druge svetovne vojne je bil postavljen tudi Klopčičev tretji celovečerec, po **Benju Zupančiču** posneta *Sedmina* (1969), v kateri je skupino dijakov v okupirani Ljubljani postavil pred trojnostni izpit: pred maturo v soli, v hrepenečih sobah in na ulicah, po katerih so odmevali italijanski škornji. *Sedmina*, v kateri odraščajo bohemski gverilci med pištolami in seksom, je eden najboljših slovenskih filmov, antologija estetskih in nostalgčnih pogledov na ljubezensko in etično dozorevanje. Prizor, v katerem med Narodno galerijo in Tivolijem veličastni Mirko Bogataj v sedemminutnem revolveraškem obračunu potegne za sabo v smrt osem italijanskih vojakov, pa še nepresežena ekstaza smrti in patosa med baletom krogele.

Hudodelci (1987), ki jih je **Franci Slak** posnel po romanu **Marjana Rožanca**, se dogajajo nekaj let pozneje, tik po vojni. Rožanc ni bil le eden največjih zaljubljenec v film med slovenskimi pisatelji, ampak tudi eden najboljših scenaristov. *Hudodelci* so pravzaprav nenavadna, rahlo nostalgčna in romantična kriminalka – seveda pa ni zato nič manj asketska in črna drama, ki preplete politiko in kriminal, romanco in informirno.

Pravzaprav bi lahko že za srednjemetražni TV-film *Vaški učitelj* (1993), posnet po zgodbi **Janija Virka**, zapisali, da gre za daljni odmev *Martina Kacurja*. Glavni junak je namreč razočaran idealist, ki se odnaka od sveta in samega sebe ter nima med hrepenejem, ironijo, eksistencialno tesnobo in poželenjem, njegovo ravnodušnost pa vzemirni srečanje z ravnateljico šole, na katero hodi poučevat. Režiserka **Maja Weiss** je z zanimivimi vizualnimi prijemi dvignila film nad standardno TV-produkcijo, veliko bolj zvesto pa se je *Kacurja* lotil **Igor Pretnar**, ki naj bi imel možnost posneti tako *Kralja na Betajnovi* kot *Hlapca Jerneja* že v času *Samorastnikov*. V morbidno neposredni in akademsko dosledni adaptaciji *Idealist* (1976) smo tako dobili enega najbolj tipičnih slovenskih junakov, iz krajev Blatni Dol in Laze simbol podeželske zgodovnosti in iz liberalnega, prosvetljenega upornika nerazumljenega, konformističnega junaka, vdanega svetobolju. Ali ta podoba še drži? Projekcija filma, sicer zaključnega v retrospektivi, beleži tudi 130-letnico rojstva **Ivana Cankarja**. Morda bi prav pri tej ekranizaciji in pri tem junaku, ki na koncu sam podleže napačim, ki jih je hotel odpravljati pri drugih, veljalo izpostaviti, da je Cankar nemara po krivem postal pojem vsega tistega, kar je kritiziral in ironiziral pri Slovencih. In morda bo tudi ta retrospektiva pokazala, da so adaptacije literarnih del povsem po krivem postale pojem vsega nefilmičnega pri slovenskem filmu.

Hudodelci so pravzaprav nenavadna, rahlo nostalgčna in romantična kriminalka – seveda pa ni zato nič manj asketska in črna drama, ki preplete politiko in kriminal, romanco in informirno.

Film *Jara gospoda* (1953) je med petimi slovenskimi celovečerci, ki so bili posneti po koncu druge svetovne vojne. Skozi na videz benigno zgodbo o meščanski dekadenci vidimo tisto, česar se leta 1953 ni dalo povedati naravnost. In sicer, »da za eno gospodo zmeraj pride druga« in da je svet samo teater, v katerem se samo menjujejo igralci, vloge pa ostajajo iste – tudi vloge pritlehne jare gospode.

Sedmina, v kateri odraščajo bohemski gverilci med pištolami in seksom, je eden najboljših slovenskih filmov, antologija estetskih in nostalgčnih pogledov na ljubezensko in etično dozorevanje.

Simpozij o filmski zgodbi

Simpozij o filmski zgodbi, ki bo 18. februarja v Postojni, bi lahko imel tudi podnaslov *Od knjige do filma in nazaj*. Cemu pravzaprav služijo zgodbe in kaj pomeni njihova filmska vizualizacija? Kakšni so sodobni tokovi na enem in drugem področju, kje so stranpoti in čeri literarnih predelav in kakšne so prednosti in slabosti filma, pri katerem en avtor obvladuje vse segmente? Ali je naveza substance, strukture in stila še ključna pri učinkovitem pripovedovanju zgodbe, se morda nasa dojemanje spreminja?

Na simpoziju so povabljeni tako ustvarjalci kot teoretični, strokovnjaki in ljubitelji, kritiki in avtorji s področja filma, literature in drugih sodobnih medijev, tudi novih, ki vstopajo v naša življenja, z njimi pa nova sporočila. Kako posredujejo zgodbe naših življenj SMS, elektronska pošta, blogi in podcasti? V kolikšni meri nanje vplivajo? Medtem ko ni digitalna doba v ničemer škodovala branju, ko se zdi, da nastaja vedno več knjig s sanjami o filmu, pa prisegajo mlajše generacije filmskih ustvarjalcev pri nas pretežno na izvirne scenarije, ki jih največkrat spišejo kar sami. Kako to, da je literarnih priredb

med sodobnimi slovenskimi filmarji precej manj kot nekoč, hkrati pa se zdi družbena resničnost, ki jo živimo, slabo reflektirana? Kakšne so te zgodbe, ki jih ni? Pogovarjali se bomo o stereotipih in brez njih, o barabah in outsiderjih slovenskega filma in literature, o popisanih listih in vojnji v Ieru. Ali obstajajo skupni imenovalci tradicionalne slovenske filmske zgodbe, če je tako, kakšni so? Kakšni so akterji te zgodbe? V populturni zavesti kroži kar nekaj sanjskih ekranizacij slovenskih knjižnih del. Katere so te idealne zgodbe? Radi bi slišali, kakšne so izkušnje avtorjev, radi bi zabeležili pričakovanja gledalcev.

Ali sploh držijo navedene teze? Ali ne drži nobena? V posredni bližini jame, ki so jo razstrelili na koncu filma *Ne joči Peter*, bodo o takih in drugačnih storišjih ter o dediščini malo pred veselico razpravljali **Zenja Leiler**, dr. **Igor Koršič**, **Jelka Stergel**, **Damjan Kozole**, **Metod Pevec**, **Zdravko Dušan**, **Franci Slak**, **Aleš Blatnik**, **Jaroslav Skrušnny**, **Zdenko Vrdlovec** in drugi. Povezoval bo **Gorazd Trušnovec**.

Datumi predvajanja filmov na RTV Slovenija:

12. 2. **Jara gospoda**
14. 2. **Tri zgodbe**
15. 2. **Samorastniki**
17. 2. **Pustota**
19. 2. **Hudodelci**

21. 2. **Vaški učitelj**
22. 2. **Črna orhideja**
24. 2. **Sedmina**
26. 2. **Idealist**